

Tartalmi feltárás az ELTE könyvtári hálózatában

Örökség és hagyományok

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem (a továbbiakban: ELTE) könyvtári hálózatát a 2000-es évekig a széttagoltság jellemezte. A kollégiumi, tanszéki, intézeti és kari könyvtárakban, valamint az Egyetemi Könyvtárban különböző mértékű tematikai átfedésekkel jellemezhető állomány, változatos dokumentumtípusok és többféle feltárási módszer volt jelen, valamint az oktatóknak és hallgatóknak nyújtott szolgáltatások is különböztek. A közös fenntartó, az egyetem mindenkorai céljait szolgáló könyvtárszakmai munkák irányítása és végrehajtása is jellemzően külön-külön, legfeljebb kari szinten összefogva folyt. Nagyjából 2000-től kezdődően azonban mind a külső, mind a belső körülmények változásokat indukáltak. A mai intézményi – és ebből következően könyvtári – struktúra kialakulásához nagy lépést jelentett 2000-ben két főiskola integrációja, a Budapesti Tanítóképző Főiskola Tanító- és Óvóképző Karként, valamint a Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Karként csatlakozása. Rá három évre intézményi önállósulással megalakult az Informatikai, a Pedagógiai és Pszichológiai, valamint a Társadalomtudományi Kar, mind-mind önálló könyvtárral. Ezen öt szervezeti egység mindegyike rendelkezett saját könyvtárral.

Az egyetemi könyvtári rendszer 2000-es évekre jellemző széttagoltsága a munkafolyamatok széles spektrumára volt hatással, köztük a formai és tartalmi feldolgozásra is. Eltérő gyakorlatok (a szabványos és szabályos formák mellett nem ritkán évtizedes „hagyományok”) uralkodásán kívül a feldolgozás módszere is változatos volt: volt, ahol még papíron, volt, ahol számítógépes nyilvántartásokban, táblázatokban, és volt, ahol saját fejlesztésű adatbázisokban vagy már különböző integrált könyvtári rendszerekben dolgoztak. Ezek a helyben átlátható és – következetes munkavégzés esetén – az adott szervezeti egységben elszigetelten, de működőképes rendszert alkotó metódusok azonban az egyetemi szinten közös és egységes dokumentumfeltárás, továbbá a feldolgozási párhuzamosságok kiküszöbölése érdekében fejlesztésre és módosításokra szorultak.

Az ELTE könyvtárainak szervezettségében nagy változást hozott az Egyetemi Könyvtári Szolgálat (EKSz) 2009-es megalakulása.¹ Ezt követően kezdőd-

¹ L. XXXIV/2009. (III. 23.) Szen. sz. határozat az Egyetemi Könyvtár hálózati reform koncepciójának elfogadásáról. https://www.elte.hu/file/szen090323_1m.pdf (2019. november 17.)

hetett el az egységes egyetemi könyvtári hálózat kialakítása, melynek minden, az egyetemen lévő könyvtár a tagja: az Egyetemi Könyvtár és a kari, intézeti, tanszéki könyvtárak mellett a kari szervezetbe nem tartozó (pl. kollégiumi, középiskolai) gyűjtemények is. Központi koordinációs feladatokat a Könyvtári Tanács látott, és lát el mind a mai napig: sok más feladatkör mellett a szakmai irányítást, a dokumentumfeldolgozás és szolgáltatások egységesítését és a gyűjtőkör egyeztetését is.

Az egyetemi szinten egységes formai és tartalmi feltárás megszületéséhez a másik kardinális feltétel az egységes integrált könyvtári rendszer használata volt. Az ELTE 2010-ben vásárolta meg, és 2011 elején vezette be az Aleph-et,² majd indult el ezzel egyidőben a korábbi rendszerek migrálása:

1. 2011 januárjában a Horizon (Egyetemi Könyvtár és több kar),
2. 2011 szeptemberében az SRLib (PPK),
3. szintén 2011 szeptemberében a Corvina (BGGYK),
4. és azóta is folyamatosan további intézeti, tanszéki állományok változatos, kisebb adatbázisokból, számítógépes nyilvántartásokból.

Az egyetemi dokumentumállomány áttekinthetővé válása, valamint a közös kereső vitathatatlan haszna mellett azonban a különböző rendszerek egy adatbázisba kerülése a korábbinál látványosabb módon irányította rá a figyelmet a különbségekre. Az adatbázisok migrálásakor rengeteg egységesítés és javítás központilag, számítógéppel készült el (például duplumkezelések, HUNMARC–MARC21 megfeleltetések), de a géppel nem megfogható, sokszor eltérő formai és tartalmi feldolgozó szabályok követéséből, továbbá elsősorban a tartalmi feltárás különböző szóhasználatából és mélységéből fakadó különbségeket csak emberi közreműködéssel lehetett kezelni. Emiatt a közös integrált könyvtári rendszerbe töltést követően sok szervezeti egységnél a nem csekély humánerőforrást igénylő kézi javításra volt – és néhány esetben van mind a mai napig – szükség.³

A gépi és manuális javítások mellett szükségessé vált a közös formai és tartalmi feldolgozó módszerek összehangolása, mindkét területen egy-egy egységes, az országos szabványokra és a korszerű tendenciákra épülő szabályzat

² A témáról bővebben l.: Áts József – Czinki-Vietorisz Gabriella – Székelyné Török Tünde: Aleph integrált könyvtári rendszer az ELTE könyvtáraiban. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 25. évf. 2016. 7. sz. 11–21. p. <http://ki2.oszk.hu/3k/2016/07/aleph-integralt-konyvtari-rendszer-az-elte-konyvtaraiban> (2020. július 15.)

³ Az elvégzett munkákról, szakmai kihívásokról l.: Boda Gáborné Köntös Nelli – Székelyné Török Tünde: Szabványos bibliográfiai rekordok a minőségi szolgáltatás érdekében: a közös katalógusépítés tapasztalatai az ELTE könyvtáraiban. = Könyvtári Figyelő, 62. évf. 2016. 2. sz. 185–192. p.; Székelyné Török Tünde: A katalóguscédulától a szemantikus webig: közös elektronikus katalógus építése az ELTE könyvtáraiban. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 66. évf. 2019. 5. sz. 273–286. p. <https://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/12092/13731> (2020. szeptember 16.)

Sot Ferenc	ELTE BGGYK	x	x	x	x	x	x	x	x
Dubniczky Zsolt	ELTE BTK	x	x	x	x	x	x	x	x
<i>a TTK képviselője</i>	ELTE IK	x	x						
Dancs Ágnes	ELTE IK			x	x				
Németh Gabriella	ELTE IK					x			
Szabó Tibor	ELTE IK						x	x	x
Sánta Erzsébet	ELTE PPK	x	x	x					
Rozniakowska-Wéber Elzbieta	ELTE PPK				x	x	x	x	x
Kakasyné Endrei Magdolna	ELTE TÁTK	x	x	x	x				
Tilhof Alexandra	ELTE TÁTK					x	x	x	x
Réder Krisztina	ELTE TÓK	x	x	x	x	x	x	x	x
Erdei Irma	ELTE TTK	x	x						
Zalka Dóra	ELTE TTK			x					
Csámer Iván	ELTE TTK				x				
Szabó Noémi	ELTE TTK				x	x			x
Rihmer Aurél	ELTE TTK						x		
Földes Szilvia	ELTE TTK							x	
<i>nincs</i>	Karon kívüli könyvtárak								

1. táblázat. A TAMB tagjai 2012–2019 között

A bizottság 2012-es megalakulása után elsőként megalkotta saját működési rendjét és munkatervét. A munkát a rendszeres ülések és élénk kommunikáció jellemezte, melynek keretében a következő főbb problémákat fogalmazták meg: 1. nincs szabvány; 2. többféle feltárási szabályzat él az egyetemen belül is; 3. a szabadszavas tárgyszavazás mellett csak néhány könyvtár alkalmaz nem természetes nyelvi feltárást, az Egyetemes Tizedes Osztályozást (ETO-t); 4. a tárgyszólánccs feldolgozás mellett különálló tárgyszavakat, kulcsszavakat alkalmazó könyvtárak is vannak. A munkálatok elején meghatározták a haladási irányt: az egységes

tartalmi feltárás érdekében szabályzatot, fogalomtárt és szinonimalistát készítenek, melyek használata minden EKSz-tagkönyvtárban kötelező lesz. Egy szavazás keretében döntöttek a tárgyszavazási módról is, a tárgyszólánchos megoldás mellett téve le a voksot. A prioritások meghatározása után, Czinki-Vietorisz Gabriella összeállítása⁴ alapján, 2017-ig a következő főbb feladatok készültek el:

- Definiálták a javítási, szerkesztési jogosultságokat.
- Kidolgozták az EKSZ egészében alkalmazandó egységes tárgyszavazási gyakorlatot, amivel javították a tematikus keresés minőségét az adatbázisban.
- EKSZ-szinten a következő szabályzatokat fogadták el:
 - Filozófia
 - Művészetek
 - Pedagógia
 - Politika
 - Pszichológia
 - Természettudományok I.
 - Történelem
 - Vallás
- A Tartalmi Feldolgozás Almunkabizottság által elfogadott, de még ki-küldésre, egyeztetésre váró szabályzatok:
 - Egyéb szabályok
 - Földrajz + kiegészítésekkel
 - Kronológia (kiegészítés)
 - Latin és görög irodalom terminológiája
 - Orvostudomány
 - Természettudományok II.
- Kidolgozás alatt lévő szabályzatok:
 - Jogtudomány
 - Társadalomtudományok
 - Testületi tárgyi melléktételek
- Az almunkabizottság elkezdte a szabályzatok egybeszerkesztését.
- Mindezzel párhuzamosan készültek a mellékletek is:
 - A szinonimalistába 2017-ig 113 tételt vettek fel, és 207 tétel egyeztetése volt folyamatban.
 - A fogalomtárba több mint 30 tételt vettek fel, nagy részét ki is dolgozták.

⁴ Czinki-Vietorisz Gabriella: IKR almunkabizottságok működése az Egyetemi Könyvtári Szolgálatban. = Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei, 2018. 17. sz. 7–20. p. DOI: <https://doi.org/10.21862/EKevkonyv.17.2018.7>

- A példatár szerkesztés alatt állt, a kiküldését a teljes szabályzat elkészülte utánra tervezték.
- Az elfogadott szabályzatrészekkel összhangban elkezdték a tárgyszóláncok javítását. Jelentősebb előrehaladást az irodalmi, történelmi, gyógy-pedagógiai, vallási tárgyszavaknál, valamint a szótáraknál értek el. Emellett folyamatosan, a duplumszűréssel párhuzamosan rekordonként is javították a tárgyszóláncokat.

A 2018–2019 közötti időszakban e megkezdett munkák folytatása, részben teljessé tétele folyt. Elkészült, majd jóváhagyásra és bevezetésre került a szabályzat összes szakterületi fejezete, valamint bővült a szinonimalista és a fogalomtár is. A napi feladatok mellett kisebb kapacitással ugyan, de a tárgyszóláncok javítása, úgynevezett korrektezése is zajlott, és az EKSz tagkönyvtáraiban a tartalmi feltárás is egyre több helyen vált szabálykövetővé. Mielőtt azonban rátérnénk az egyre nyilvánvalóbbá váló problémákra és korlátokra, nézzük meg, milyen módszerek szerint kell a dokumentumok tartalmi feltárását elvégezni az egyetemen!

Szabályok és módszerek

Az előkészítő munkálatok után az ELTE EKSZ tartalmi feltárás (tárgyszavazás) szabályzata⁵ című dokumentumot 2015-ben fogadta el a Könyvtári Tanács, és lépett életbe. Saját meghatározásában a következőképpen pozicionálja magát: „[...] a tárgyszavazás legfontosabb szabályait foglalja össze, nem tér ki minden lehetséges megoldásra. A szabályzat egyes pontjai részben ajánlások, melyektől a dokumentum tartalmának megfelelően el lehet térni. A sémák nem tartalmaznak minden lehetséges elemet, és a felsorolt elemek egy részének alkalmazása (a dőlt betűkkel szedett almezők) pedig fakultatív. A szabályzat ennek megfelelően rugalmasan alkalmazandó, viszont az azzal ellentmondásban álló megoldások alkalmazása tilos. A tárgyszavazás során a szabályzat mellett kötelező figyelembe venni az adatbázisban található korábbi megoldásokat, és – természetesen – az adott kiadvány tartalmát.”⁶ Mindez sugallja, hogy az általánosan közös, valamint a szakterületek saját szabályzatrészelei mellett marad még mozgásteret a feldolgozóknak, valamint a tárgyszóláncokban használható fogalmak köre sem kötött.

A szabályzat az alapelvek meghatározásával indít. Többek között kimondja, hogy 1. az egyetem könyvtáraiban a szépirodalom kivételével a szabályzat szerinti tartalmi feltárás kötelező; 2. a megfelelő tárgyszólánc megalkotásánál elsődlegesen a dokumentum tartalmát, a szabályzat vonatkozó részét, illetve az integrált könyvtári rendszerben található hasonló témakörű kiadványok megoldá-

⁵ Aszalós Károly et al.: ELTE EKSZ tartalmi feltárás (tárgyszavazás) szabályzata. 2015. <http://hdl.handle.net/10831/33295> (2020. szeptember 23.)

⁶ Aszalós Károly et al.: i.m. 11. p.

sait kell figyelembe venni; 3. a tartalmi feltárás nyelve magyar, de párhuzamos használatként más nyelvek alkalmazása is megengedett; 4. analitikus tartalmi feltárást csak analitikus rekordokban szabad alkalmazni. Elméleti elvei között négy témakör szerepel: 1. az *egységesség*, amelynek a szóhasználatban, a formai megoldásokban, a tárgyszóláncok képzésében érvényesülnie kell; 2. az *értelmezhetőség és egyértelműség*, amely szerint egy kifejezés egy fogalomnak felelhet csak meg, több lehetőség esetén el kell határolni és meg kell különböztetni őket; 3. az *egyszerűség*, amely szerint minél kézenfekvőbb legyen a tárgyszólánc megfogalmazása, valamint a szóhasználatban a kategóriajellegnek kell dominálnia; és végül a 4. a *specifikusság*, miszerint a tartalom kifejezése elsősorban a dokumentum konkrét tárgyához kapcsolódik.⁷

Az EKSz katalógizálói a MARC21 szabványt követik, és ennek megfelelően a tartalmi feltárásban a következő mezők használatosak:

MARC hívójel	Megfelelő
600	személynév
610	testületi név
611	rendezvénynév
630	egységesített cím
650	tematikus tárgyszó (vagy tárgyszólánc)
651	földrajzi név
653	szabad tárgyszó: formai elemek

2. táblázat. A tárgyszavazásra alkalmazható mezők

A szabályzat kitér az egyes MARC-mezőkben használható indikátorokra és almezőkre is, vagyis az elméleti-fogalmi bevezetőn és az útmutató gerincét alkotó szakterületi szabályzatleírásokon túl e témakörben is igyekszik naprakész és teljes körű segítséget nyújtani.

Az egyes tudományterületek szakozási szabályzata minden esetben a szakterület szerint illetékes kari könyvtáros(ok) bevonásával, nem ritkán az általuk készített munkaanyagra épülve készült el. A TAMB munkamódszere szerint egy-egy elkészült szabályzatrészt mindig véleményezhetett az EKSZ-tagkönyvtárak könyvtárosainak közössége, majd e szabad hozzászólási, javaslattevési idő lejárta után bocsátották csak szavazásra. A szabályzat mostanra teljessé vált, és a következő témakörök szakozási módját fedi le:

⁷ Aszalós Károly et al.: i.m. 11–12. p.

Részletes szabályok**Általános művek (E.)**

- E. I. Írás
- E. II. Bibliográfiák, katalógusok
 - E. II.1. Bibliográfiák
 - E. II.2. Katalógusok
- E. III. Kéziratok
- E. IV. Lexikonok, enciklopédiák
- E. V. Periodika
- E. VI. Könyvtár

Filozófia (Fil.)

- Fil. I. Sémák

Pszichológia (Pszi.)

- Pszi. I. Általános megjegyzések
- Pszi. II. Sémák
- Pszi. III. Pszichológiai irányzatok, iskolák
- Pszi. IV. Kísérleti pszichológia

Vallás (Vall.)

- Vall. I. Sémák
- Vall. II. Szerzetesrendek
- Vall. III. Biblia

Statisztika (Stat.)

- Stat. I. Sémák
- Stat. II. Ágazati statisztikák

Szociológia (Szoc.)

- Szoc. I. Sémák
- Szoc. II. Elsődleges és másodlagos irodalom
- Szoc. III. Egyéb szabályok
 - Szoc. III.1. Módszertani irodalom
 - Szoc. III.2. Ágazati szociológia

Politika (Pol.)

- Pol. I. Általános megjegyzések

- Pol. II. Politikatörténet

- Pol. III. Sémák

- Pol. IV. Másodlagos irodalom

- Pol. V. A „politikai” kezdetű jelzős szerkezetek

- Pol. VI. Politikai pártokra vonatkozó irodalom

- Pol. VII. Konfliktusok

Jogtudomány (Jog)

- Jog I. A főtárgyszó

- Jog II. „Jog” utótagú összetett szavak

- Jog III. Sémák

- Jog III.1. Jogtudományi művek

- Jog III.2. Tételes jogot tárgyaló művek

- Jog IV. Jogösszehasonlítás

- Jog V. Fogalomtárak, szótárak

- Jog VI. Jogforrások, jogforrásgyűjtemények

- Jog VI.1. Nemzeti jogforrás

- Jog VI.1.1. Egyedi jogforrás

- Jog VI.1.2. Jogszabálygyűjtemények

- Jog VI.2. Nemzetközi jogi forrás, nemzetközi jogi dokumentum

- Jog VII. Döntvénytár

- Jog VIII. Kommentár, jogmagyarázat

- Jog VIII.1. A 630-as mező használata

- Jog VIII.2. Címek helyesírása

- Jog IX. Jegtörténet

- Jog IX.1. 'Történeti' jogok

- Jog IX.1.3. Ókori jogok

- Jog IX.1.4. Középkori népjogok és társadalmi, területi szokásjogok

- Jog IX.2. Történeti jogok jogforrásai

- Jog IX.3. Római jog

- Jog IX.4. Újkori történeti jogforrás

- Jog IX.5. A jogrendszer és jogi rendszer részleges történeti tárgyalása

Hadtörténet (Had.)

- Had. I. Sémák
- Had. II. A "hadtörténet" szó használata
- Had. III. Egyéb katonasággal kapcsolatos témák
- Had. IV. Csaták
- Had. V. Világháború

Pedagógia (Ped.)

- Ped. I. Séma
- Ped. II. Általános megjegyzések
- Ped. III. Tantárgyak
- Ped. III.1. Általános képzés
- Ped. III.2. Szakmai képzés
- Ped. III.3. Nyelvkönyvek
- Ped. IV. Oktatási intézmények
- Ped. V. Egyéb szabályok
- Ped. V.1. Alternatív nevelési programok
- Ped. V.2. Tesztek elnevezései
- Ped. V.3. Etnikai és más csoportok nevelése
- Ped. VI. Gyógypedagógia

Néprajz (Nép.)

- Nép. I. Sémák
- Nép. II. Földrajzi név és etnikai elnevezések
- Nép. III. Népköltészet

Természettudományok és matematika (Ter.)

- Ter. I. Jelzős szerkezetek
- Ter. II. Tudományág alkalmazása
- Ter. III. Egyes tudományágak történetének kifejezése
- Ter. IV. A természettudományok elméletei, tételei

Élő természettudományok (Biol.)

- Biol. I. Általános megjegyzések
- Biol. II. Növény- és állatrendszertan
- Biol. III. Sorrendiség

Orvostudomány (Orv.)

- Orv. I. Sémák
- Orv. II. Betegség kifejezése összetett szóval

Művészetek (Műv.)

- Műv. I. Általános megjegyzések
- Műv. II. Sémák
- Műv. III. Irányzatok
- Műv. IV. Motívumok
- Műv. V. Múzeumi gyűjtemények

Nyelvészet (Ny.)

- Ny. I. Egyes nyelvek
- Ny. I.1. Séma
- Ny. I.2. Nyelvtörténeti korszakok
- Ny. I.3. Nyelvészet, földrajzi szűkítés
- Ny. I.4. Nyelv társadalmi szempontú szűkítése
- Ny. I.5. Több nyelv együttes tárgyalása
- Ny. II. Általános nyelvészet
- Ny. III. Összehasonlító nyelvészet
- Ny. IV. Egyéb szabályok
- Ny. IV.1. Szótárak
- Ny. IV.2. Nyelvészeti irányzatok

Irodalom (Ir.)

- Ir. I. Szépirodalom
- Ir. I.1.1. Szépirodalom és másodlagos irodalom
- Ir. I.1.2. Irodalmi műfajok, melyeket szépirodalom esetén is tárgyszavazunk
- Ir. I.1.3. Gyűjteményes művek, válogatások

- Ir. I.1.4. Egyéb esetek
- Ir. II. Másodlagos irodalom
- Ir. II.1. Séma
- Ir. II.2. A bővített általános séma tipikus esetei
- Ir. II.2.1. Műfaji szűkítés
- Ir. II.2.2. Földrajzi szűkítés
- Ir. II.3. Nem irodalmi szempontú besorolás
- Ir. II.4. Párhuzamos tárgyszólánc esetei
- Ir. II.4.1. Irányzatok
- Ir. II.4.2. Két vagy több irodalmat együtt tárgyaló művek
- Ir. II.4.2.1. Hatás és recepció
- Ir. II.4.2.2. Összehasonlító irodalomtörténet vagy irodalomtudomány
- Ir. II.4.2.3. Téma és motívum szempontú tárgyalása
- Ir. II.5. Egyéb, az alapsémától eltérő esetek és általános megjegyzések
- Ir. II.5.1. Világirodalom
- Ir. II.5.2. Irodalomtudomány
- Ir. II.5.3. Irodalmi... kezdetű kifejezések
- Ir. II.5.4. Műfordítás, fordítás

Földrajz (Föld.)

- Föld. I. Földrajzi nevekre vonatkozó szabályok

- Föld. II. Mezőre és almezőre vonatkozó általános szabályok
- Föld. III. A 651-es mező használatának esetei
- Föld. III.1. A földrajzi meghatározottság jelzése
- Föld. III.2. A 651-es mező eltérő használata
- Föld. III.2.1. Kisebb jelentőségű helységek
- Föld. III.2.2. Nagyobb jelentőségű helységek
- Föld. III.2.3. Kiemelt jelentőségű helységek

Történelem (Tör.)

- Tör. I. Történelem tematika
- Tör. II. Sémák
- Tör. III. Specifikus szabályok
- Tör. III.1. Történelmi földrajzi elnevezések
- Tör. III.2. Időmegjelölés alkalmazási szabályai
- Tör. III.3. Egyéb szabályok
- Tör. III.3.1. Történelmi események
- Tör. III.3.2. Történelmi korszakok
- Tör. III.3.3. Történelmi források
- Tör. III.4. Történelem kiegészítés

A szabályzatot mellékletként kiegészíti egy szinonimalista és egy fogalomtár. Előbbi párokba állítva tartalmazza a használatos és a kerülendő (az integrált könyvtári rendszerben utalóval jelzett) fogalmakat, míg utóbbi fogódzót ad az egymáshoz közel álló fogalmak értelmezéséhez, hogy használatuk egységesen, a megadott meghatározásoknak megfelelően elkülönülhessen.

Ha tartalmi feltárásról van szó, nem mehetünk el a nem természetes nyelvi feltárás mellett sem. Ez az ELTE könyvtári hálózatában hagyományosan az ETO, amit azonban az idő előrehaladtával egyre kevesebb könyvtárban alkalmaznak. A szabály és hagyomány szerint az Egyetemi Könyvtárban fel-

dolgozott modern folyóirat- és könyvállomány, valamint a kisnyomtatványok ETO-zása kötelező, EKSz-szinten pedig nem szabad kitörölni, ha betöltéskor valamely más könyvtár rekordjából bekerül, vagy ha már más ok miatt már szerepel egy módosítandó rekordban.

A Google árnyéka

A 2010-es évek végére az ELTE könyvtárainak java része betagozódott az integrált könyvtári rendszerbe, vagyis a korábbi leírások migrálásán kívül az új rekordok leírása már itt történik, elvártan az időközben elfogadott formai⁸ és tartalmi szabályzat szerint. E szabályzatok megalkotása és bevezettetése komoly szakmai lépés volt az egységes dokumentumfeltárás felé, azonban néhány makacs problémával változatlanul meg kell küzdenünk.

Az adatbázisban jelenleg több mint 300 000 különböző tárgyszólánc található. Ez az össz rekordszámhoz viszonyítva nem adja ki a 3,0-s átlagot: vagyis egy tárgyszólánchoz átlagosan kevesebb, mint 3 leírás (könyv, folyóirat, kisnyomtatvány stb.) tartozik. Ennek több oka van: részben néhány könyvtárban még mindig zajlik a migrálás utáni rekordjavítás, részben a használandó kifejezések relatív szabályozatlansága tág teret enged az egyénre jellemző szókincs használatának (és adott esetekben a szinonimalista mellőzésének). Ám a legtöbb új rekord az időbeli és formai elemek különbözősége miatt készül.

The screenshot shows a search results page titled "Böngésző lista: Tárgyszó". It features a table with columns for "Rekordok" (Records), "Rövid rekord" (Short record), and "Besorolás" (Classification). The table lists various subject terms related to "világháború, I." (World War I) with their respective record counts. Navigation buttons for "Előző oldal" and "Következő oldal" are visible at the top and bottom of the table.

Rekordok	Rövid rekord	Besorolás
72	Rövid rekord	világháború, I. - [LC.Besorolási adatbázis]
7	Rövid rekord	világháború, I. -- 1914 - [LC.Besorolási adatbázis]
2	Rövid rekord	világháború, I. -- 1914-1915 - [LC.Besorolási adatbázis]
1		világháború, I. -- 1914-1915 -- diplomáciatörténet -- osztrák-magyar -- class -- forrás - [LC.Besorolási adatbázis]
7	Rövid rekord	világháború, I. -- 1914-1916 - [LC.Besorolási adatbázis]
2	Rövid rekord	világháború, I. -- 1914-1916 -- szövetségrendszer -- doktori disszertáció - [LC.Besorolási adatbázis]
1		világháború, I. -- 1914-1917 - [LC.Besorolási adatbázis]
1		világháború, I. -- 1914-1917 -- hadiponozás - [LC.Besorolási adatbázis]
1		világháború, I. -- 1915-1917 -- napló - [LC.Besorolási adatbázis]
1		világháború, I. -- 1915-1918 -- napló - [LC.Besorolási adatbázis]

1. ábra. A tárgyszólánccok aprózódása

A tárgyszólánccos feldolgozási módszerben egészen pontosan tüntetjük fel az időbeli és formai elemeket, így fejezve ki teljesen precízen a dokumentum tar-

⁸ Mező Csaba – Sándor Judit – Székelyné Török Tünde: Katalogizálási Segédlet: Aleph integrált könyvtári rendszer. Budapest, ELTE Egyetemi Könyvtár. 2011.

talmát. Az ebből fakadó kényszerű aprózódás a böngésző szempontú keresés fontosságát helyezi előtérbe.

Ezen a ponton elérkezünk a visszakeresés kérdésköréhez: vajon ezen aprózódás ellenére is megtalálja az olvasó a keresett témájú dokumentumokat? Ennek kiderítésére – a tájékoztatásban részt vevő kollégák tapasztalatai mellett – lekérdezéseket végeztünk az OPAC-on, megnéztük, az olvasók milyen kereséseket indítanak a tárgyszó mezőkben. Az eredményről a „Google árnyék”-ára asszociáltunk: jellemzően egy-egy, a tartalmat vagy témakört hol köznyelvi, hol naprakészen tudományos nyelvezettel lefedő szóra kerestek rá. A többmezős keresés ritka volt, tehát a tárgyszólánchos feltárás előnye – az alapos, mély tartalmi feltárás mellett az idő- és helybeli, valamint a formai meghatározottság – az első találati halmazban kevésbé érvényesülhetett. A magyar nyelvűek mellett találtunk idegen nyelvű, elsősorban angol lekérdezéseket is, ami megerősítést adott ahhoz, hogy az angol nyelvű feltárással is komolyabban kell foglalkozni. (Jelenleg az idegen nyelvű könyvek esetében kötelező a magyar nyelvű tartalmi feltárás, de emellett megengedett a dokumentum nyelve szerinti is. Amennyiben ez az angol, akkor viszont a Library of Congress tárgyszólánccainak használata a kötelező.) Az ELTE Intézményfejlesztési Tervében⁹ is nagy hangsúlyt kap a nemzetköziesítés, a nyitás, amelyet az oktatást és kutatást szolgáló dokumentumok következetes, angol nyelvű visszakereshetővé tételével is támogathatunk, legalább az idegen nyelvűeknél.

Az OPAC-on indított olvasói keresések időszakos lekérdezéseinek tanulságain felül a mindennapi munka során is megfogalmazódnak bennünk kérdések. Az egyik ilyen a szépirodalom tárgyszavazása. A szépirodalmi művek jelenleg csak ETO-számot kapnak, de ennek ismerete, használata nem várható el az olvasóktól. Ebből következik, hogy „norvég regény”-t, „skandináv krimi”-t, vagy éppen egy „magyar verseskötet”-et reálisan az online katalógusunkban csak cím vagy szerző alapján kereshet a használó, az OPAC egy nagy találati halmazában böngészgetve nem. Emiatt terveink között szerepel, hogy az ETO-számokból géppel tárgyszólánccokat generáljunk (pl. 894.511-31-ből *650 04 \$a magyar irodalom \$x regény*), s azokat a dokumentumok leírásában elhelyezve segítsük az ilyen irányú kereséseket is.

A 300 000-nél is több különböző tárgyszólánccal, a 3,0-t sem elérő átlagolt kapcsolódó rekordszámmal sem lehetünk elégedettek. Az életbe lépett tartalmi feltáró szabályzat szintaktikai változásai, valamint a folyamatosan épülő szinonimalista a tárgyszólánccok ütemezett javítását kívánja, kívánná meg. Ez azonban a napi feldolgozó munkán felüli plusz, melyre nagyon kevés EKSz-tagkönyvtárban, és akkor is jellemzően csak időszakosan (például a nyári zárvatartás alatt) van kapacitás. A korrektezés hatását és kézzelfogható hasznát

⁹ <https://www.elte.hu/dokumentumok/ift> (2020. július 15.)

viszont sajnos gyengíti, hogy tapasztalataink szerint a tömegesen kijavított tárgyszóláncok egy kis idő múlva ismételten felbukkannak az adatbázisban. Nyári felmérésünk szerint tartalmi feltárást jelenleg 39 fő végez az ELTE könyvtári hálózatában, tehát a szabályok betartásán és betartatásán felül ennyi, egymástól gyakran fizikailag is távol lévő ember gondolkodásmódjának és szóhasználatának teljes összehangolására lenne szükség. Emellett a dolgunk az is nehezíti, hogy az Aleph informatikai jellemzői nem teszik lehetővé, a tárgyszavakat vagy tárgyszóláncokat csak egy kötött listából, háttérablából lehessen kiválasztani.

Végezetül mostanra az a kérdéskör is egyre élesebben körvonalazódik, hogy milyen hatékonysággal tudunk alkalmazkodni a közös katalógusokhoz, kapcsolódni más rendszerekhez. Ez jelenthet ELTE-n belüli és kívüli adatbázisokat, könyvtári katalógusokat, közös keresőket is. Az integrált könyvtári rendszer mellett más, könyvtárosok által épített adatbázisokba is kerül(het)nek be tartalmi szempontú visszakeresést segítő kifejezések: az egyik ilyen az egyetem intézményi repozitóriuma, az ELTE Digitális Intézményi Tudástár (EDIT, <http://edit.elte.hu>). A repozitórium felépítése már önmagában hordoz bizonyos formai és tartalmi kategorizálást, részben szervezeti hierarchia, részben dokumentumtípus szerint. A feltöltött, egyetemen készült vagy itt lévő tartalmak (pdf-ek, képfájlok, videofelvételek stb.) leírásában magyar és/vagy idegen nyelvű absztrakt, illetve kulcsszavak feltüntetésére van lehetőség, de meglétük (és párhuzamos fizikai tárolás esetén az integrált könyvtári rendszerbeli leírással egyezésük) nagyban függ a tétel repozitóriumba kerülésének módjától, a kézi feltöltéstől vagy áttöltéstől, és idejétől. A közös katalógusok, források irányában nagy várakozással tekintünk a Nemzeti Névtér (<http://abcd.hu>) lehetőségei felé, ami jelenleg várható indulási állapotában elsősorban a tárgyi mellékletek, a személynevek, a földrajzi nevek és a testületi nevek közös(ebb), egységesebb nyilvántartásában segíthet minket.

Utak és irányok

A fentebb felsorolt, részben belső, részben külső körülmények alakította rendszerben meg kell határozunk, mik a jó gyakorlatok, mik azok, amin változtatunk kell, és mindebből reálisan mit tudunk megvalósítani.

A szervezeti széttagoltságon nem tudunk változtatni, de a tartalmi feltárással foglalkozó könyvtárosok szorosabb együttműködésével elő tudjuk segíteni a közös munkát. Ezt az évente kétszer tartott tanfolyamok, továbbá az egyéni megbeszélésen alapuló konzultációs lehetőségek is mindenképpen segítik. El kell érni, hogy az adott tartalmat ugyanabban a mélységben és ugyanazzal a fogalommal írja le mindenki – ami ráadásul egyezzen meg a tudományterület művelőinek fogalomhasználatával. Egy nagy tudományegyetemen a szakszókincs változását első kézből érzékeljük, amit a katalógusunknak rugalmasan követnie kellene. Mindezek optimálisan egy terminuslista, teaurusz használatát feltételezik: egy

olyan szójegyzékét, amely meghatározza, mely kifejezéseket lehet használni a tartalmi feltárás során (és amelyek ideális esetben az ETO-számot és az angol megfelelőt is tartalmazzák). Középtávú terveink között ennek bevezetése is szerepel. Ha ez megtörténne, az olvasók könnyebben megtalálhatnák, hogy az adott tartalmat mely fogalommal fedjük le, továbbá a feldolgozók egységesebb fogalmi keretben dolgozhatnak.

Addig is, amíg ez elkészül, tehetünk két lépést a tárgyszólancok széttagolt-sága ellen: egységesíthetjük az időmegjelöléseket és leválaszthatjuk a láncok végéről a formai elemeket. Az időre vonatkozó egészen pontos évmegjelöléseket (pl.: *Sa világháború, I. \$y 1914*; *Sa világháború, I. \$y 1914–1915*; *Sa világháború, I. \$y 1914–1916*; *Sa világháború, I. \$y 1914–1917* stb.) a szabályzat szerint már most is ki lehetne váltani korszakokkal (*Sa világháború, I. \$y 1914–1918*), de ezen a téren a szokások és hagyományok még erősebbek. Ami a formai elemeket illeti, a MARC21 megengedi, hogy a 653-as mezőben kerüljenek feltüntetésre a „doktori disszertáció”, „felsőoktatási tankönyv”, „tanulmányok” stb. típusú elemek, melyek a szűken vett tartalomhoz nem, csak a kifejezési, megjelenési forma azonosításához járulnak hozzá. Külön mezőben kezelésükkel nagy mennyiségű tárgyszólanc összevonható lenne.

A láthatóságot, illetve a szemantikus weben megjelenést, továbbá a más katalógusokkal, adatbázisokkal kialakítandó kapcsolatot az egyedi azonosítók használata segíti elő. Ezek a világszinten elfogadott egyedi azonosítók a tartalmi feltárás területén elsősorban a tárgyi melléktételeknél hozhatnak hasznot: a személynevekhez a Virtual International Authority File-t (VIAF, <http://viaf.org>), a földrajzi nevekhez a GeoNames-t (<https://www.geonames.org>) tervezzük rögzíteni. Meglétük az azonos alakú személy- és földrajzi nevek esetében is egyértelművé teszi az azonosítást, mellyel reményeink szerint megkönnyítik majd csatlakozásunkat a Nemzeti Névtérhez is.

A feldolgozási gyakorlatunkat érintő fejlesztések mellett a könyvtári katalógusunk használatát is segíthetjük. Nagy hangsúlyt helyezünk a felhasználóképzésekre: amennyiben a katalógushasználat bemutatása kitér a tartalmi vizsgakeresésre, különösen a böngésző keresés fontosságára, az olvasók sokkal könnyebben eligazodhatnak a rekordjaink között.

Rezümé

Az Eötvös Loránd Tudományegyetemen 2009-ben jött létre az Egyetemi Könyvtári Szolgálat, majd a tartalmi feldolgozás egységesítését, a közös katalógizálás megszervezését és koordinálását segítő 2012-ben megkezdte működését a Tartalmi Feltárás Almunkabizottság. A tanulmány bemutatja a közös munka keretében megvalósult eredményeket, kitér a jelenlegi állapotra és felvázolja a jövőbeli lehetőségeket.

Subject Indexing in the University Library Service of Eötvös Loránd University

The University Library Service was established in 2009 at the Eötvös Loránd University. In 2012, the Committee of Subject Indexing began its mission to systematise and regulate the content processing and subject headings and unify the system of cataloguing amongst the faculties of the university. This study presents the achievements of this committee, and details its current status and its proposals for the future .

SZABÓ PANNA
osztályvezető-helyettes
ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár és Levéltár
ORCID: 0000-0002-9540-6374

SOT FERENC
könyvtáros
ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar
Könyvtár és Gyógypedagógia-történeti Gyűjtemény